

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМИ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація

В аналітичній записці окреслено стан, тенденції, виклики та загрози гуманітарній безпеці в процесі реформи системи освіти України і визначено пріоритетні напрями та форми її зміцнення.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМИ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Реформою системи освіти в Україні декларовані зміна функціонального та змістовного наповнення освітніх послуг, запровадження навчання протягом життя, децентралізацію управління системою дошкільної, середньої, позашкільної освіти через територіальне забезпечення доступу до освіти, нові принципи фінансування закладів освіти.

Виконання зобов'язань держави у освітній сфері повинно забезпечити отримувачам освіти обсяг знань, який дозволить:

- забезпечувати біологічне та інституціональне відтворення суспільства за загострення демографічної кризи в Україні, роботизації, посилення політичних воєнних, еколого-техногенних загроз, глобальної конкуренції;

- брати свідому та реальну участь в соціально-політичному житті (формування та здобуття знань і навичок з реалізації громадянських, політичних, соціальних, економічних, культурних, трудових та інших прав);

- реалізуватися у суспільстві, як всебічно розвинута та конкурентоспроможна особистість.

Реформа системи освіти України відбувається у складних умовах агресії РФ, анексії Криму та окупації частини території Донецької та Луганської областей. В цих умовах забезпечення населення необхідною інформацією, знаннями та вміннями реалізації і захисту своїх соціальних прав та свобод у сфері публічних відносин через систему освіти для зміцнення соціальної безпеки, стає стратегічно важливим пріоритетом.

За останні роки здійснені вагомі позитивні заходи реформування системи освіти України:

- ухвалено новий рамковий Закон України «Про освіту»;
- прийняті зміни до базових нормативно-правових актів, які регулюють порядок і зміст надання освітніх послуг у державі; законів України «Про вищу освіту»;

- здійснено заходи з гармонізації системи середньої та вищої освіти України та країн ЄС, зокрема щодо терміну навчання в загальній середній школі, переліку спеціальностей у вищій школі, запроваджено пілотні проекти з впровадження сучасних інноваційних форм освіти;

- прийнято Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року, якою передбачено необхідні інституціональні та структурні зміни системи освіти загальної середньої освіти¹;

- схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні Президією Національної академії педагогічних наук України²;

- істотно покращено доступ до інформації про діяльність профільних органів державного управління, діяльність закладів та використання публічних ресурсів у системі освіти через запровадження Державної інформаційної системи освіти, Єдиної державної електронної бази освіти, системи «Вступ.інфо», посилено контроль за публікацією в публічному доступі паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання;

- здійснено підготовчі заходи до розробки Плану дій з виконання Україною Всесвітньої програми освіти у сфері прав людини.

У той же час, в процесі реформи системи освіти України актуалізуються загрози соціальній безпеці держави, територіальних громад та громадян, пов’язані зі зміною механізмів забезпечення права на освіту, а також доступу до освіти, трансформацією змісту та необхідності підвищення якості освіти. До них належать:

1. Несформованість та неактуальність державних стандартів освіти різних рівнів.

---

¹ “Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року”: Постанова Кабінету Міністрів України № 988-р від 14.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.

² Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redakt_siya.

Довідково. Зміст освіти визначається стандартами освіти. У 2015 р. МОН України відповідно до Наказу № 1115 від 27.10.2015 р. затверджено положення про Науково-методичну раду МОН України, метою діяльності якої є розробка стандартів освіти за секторами дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої освіти, а також позашкільної освіти та виховної роботи.

На даний час впроваджуються державні стандарти початкової та середньої освіти 2012 – 2013 рр., новий стандарт початкової середньої освіти затверджений у 2017 р., буде введений в дію у 2018-2019 навчальному році. Проте, решта стандартів державної освіти усіх рівнів потребують ґрунтовного перегляду та удосконалення.

Звернемо увагу, що стандарти вищої освіти в Україні з більшості спеціальностей, затверджених МОНУ у 2015 р.³ належно не сформовані. Відповідно, ВНЗ формують варіативні компоненти і внутрішні стандарти вищої освіти при ліцензуванні спеціальностей та освітніх програм переважно без затверджених державних стандартів. Відсутність більшості державних стандартів вищої освіти пов'язана не лише зі зміною назв спеціальностей підготовки фахівців у вищій школі у 2015 р. та з потребою розробки і затвердження нових стандартів, але й з недостатньою ефективністю розроблення, затвердження та оприлюднення цих стандартів. За період незалежності, МОН України не публікувало та не оприлюднювало у встановленому порядку чинні державні стандарти вищої освіти. Відтак незрозуміло, на які стандарти підготовки фахівців у вищій школі доцільно орієнтуватися на даний час і який саме рівень компетентностей, обсяг знань та вмінь гарантується при підготовці фахівців у ВНЗ для споживачів освітніх послуг. Станом на жовтень 2017 р. перелік затверджених і діючих стандартів

---

3 Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету міністрів України № 266 від 29 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.

вищої освіти залишається невизначеним і не надається МОН України навіть на запити про доступ до публічної інформації⁴.

2. Неконкретність та необ'єктивність цілепокладання та визначення державою результативних показників реалізації більшості бюджетних програм у сфері освіти.

Ресурсне забезпечення системи освіти формується відповідно до цілей та пріоритетів, визначених паспортами бюджетних програм. Так, лише МОН у 2016, 2017 роках реалізовувалося понад 20 бюджетних програм. Інші міністерства та відомства (Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство внутрішніх справ та ін.), яким підпорядковуються заклади освіти різних рівнів акредитації також реалізували та реалізують окремі бюджетні програми у сфері освіти. Аналіз паспортів бюджетних програм МОНУ, а також інших міністерств за 2015-2017 рр. показує, що в більшості з них недостатньо коректно сформульовані стратегічні цілі та результативні показники, не відображено реальних змін внаслідок їх реалізації, в більшості результативних показників не відображено реальних змін суспільства внаслідок їх реалізації. Так, у паспорті бюджетної програми за КПКВК ДБ 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики» з обсягом бюджетних асигнувань 18,16 млрд грн задекларовано стратегічну ціль «задоволення потреб галузей економіки країни у висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрах на ринку праці», окреслено 64 результативні показники реалізації програми. Втім, наводяться кількісні показники, які не відображають ступінь задоволення потреб економіки у кадрах, рівня конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Так, до показників результативності за розділом «затрати» включено кількість навчальних закладів, кількість професорсько-викладацького та адміністративного персоналу, розміри одноразової

---

4 Про затверджені стандарти вищої освіти: запит на доступ до публічної інформації, відповіді на який МОНУ не надало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_zatvierdzhieni_standarti_vis#outgoing-29529.

грошової допомоги при працевлаштуванні випускників з числа дітей-сиріт, розмір щорічної допомоги на придбання навчальної літератури для дітей-сиріт; до показників результативності за розділом «продукт» віднесено вісім показників: кількість слухачів різних форм навчання, кількість стипендіатів, середньорічна кількість студентів, аспіратів, докторантів, у тому числі у розрізі різних соціальних груп. Показників ефективності реалізації паспорта бюджетної програми є лише чотири, які відображають середні витрати на підготовку одного аспіранта (з відривом та без відриву від виробництва), одного докторанта та одного студента, але не конкретизують суспільного ефекту підготовки фахівців. До показників якості віднесено: питома вага осіб, які отримують відповідний документ про освіту, питома вага працевлаштованих випускників денної форми навчання, питома вага аспіратів та докторантів, які успішно завершують навчання, і рівень погашення кредиторської заборгованості, зареєстрованої на початок року Державною казначейською службою України. Відтак, неможливо з'ясувати за встановленими у паспорті бюджетної програми показниками рівень досягнення стратегічної цілі, ефективності використання бюджетних коштів та виконання державою функції щодо забезпечення права на вищу освіту, надання освітніх послуг на відповідному якісному рівні, орієнтації системи вищої освіти на реальні ринкові потреби.

В окремих бюджетних програмах стратегічні цілі взагалі сформовані некоректно, оскільки сфокусовані на діяльності відповідних органів та закладів освіти, а не на результатах. Так, паспортом бюджетної програми за КПКВК ДБ 2201150 за 2017р. «Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, керівних працівників і спеціалістів харчової, переробної промисловості та агропромислового комплексу, медичних та фармацевтичних кадрів» стратегічною ціллю визначено «Реалізація єдиної державної політики у галузі освіти», тобто конкретні цілі реалізації програми взагалі не визначено. Показники результативності програми відображають лише кількісні статистичні дані щодо кількості проведених заходів, їх

учасників, витрат, але не конкретизують очікуваний суспільний ефект. Аналогічно, у багатьох бюджетних програмах у сфері освіти як стратегічні цілі, так і очікувані результативні показники бюджетних програм не відображають рівня забезпечення соціальної безпеки громадян, територіальних громад та держави.

Важливим питанням залишається виконання бюджетних програм та публічне звітування про їх виконання. Так, бюджетна програма за КПКВК ДБ 2201610 «Вища освіта, енергоефективність та сталий розвиток» за 2016 р. взагалі не була виконана. В середньому невиконання бюджетного фінансування паспортів бюджетних програм МОНУ за 2016 р. становить 3-5 %. Причому, спостерігалось невиконання як обсягів передбачених бюджетних асигнувань, так і недосягнень очікуваних результативних показників.

3. Недостатньо ефективний контроль забезпечення якості освітніх послуг.

Створене МОНУ Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) поки що не розпочало роботу, і не повною мірою вирішить поставлені завдання. Кабінетом Міністрів України 27 липня 2016 р. № 567 затверджено персональний склад НАЗЯВО та визначено граничну чисельність працівників. За час його роботи затверджений лише один новий стандарт вищої освіти для спеціальності «Кібербезпека» у липні 2017 р. Реальна перевірка якості та відповідності освітніх програм ліцензійним вимогам, наукових робіт на плагіат на даний час не здійснюється. За даними офіційного веб-сайту в даний час, НАЗЯВО лише розробляє проект документу про стратегічні напрями діяльності цього органу.

Окремими експертами висловлюється недовіра членам агентства через невідповідність критеріям академічної доброчесності і професійності. Так, групою «ДИСЕРГЕЙТ» у лютому 2017 р. опубліковано відкрите звернення про недовіру і відкликання членів НАЗЯВО через виявлені факти плагіату у

наукових працях окремих його членів, а також фігурування членів НАЗЯВО у корупційних, плагіатних та інших скандалах⁵.

Новий порядок ліцензування та акредитації закладів освіти України⁶ реально не змінив спрямованість контролю за якістю переважно формальних показників матеріально-технічного, кадрового, інформаційного забезпечення навчального процесу і недостатньо об'єктивно оцінює результативність та якість навчання, а головне – рівень відповідності підготовки фахівців ринковим потребам, конкурентоспроможність освітніх послуг та випускників закладів освіти на глобальному і вітчизняному ринках праці.

4. Недостатнє та невідповідне забезпечення реалізації права громадян на освіту через обмеженість територіального доступу до закладів освіти, та недосконалістю інфраструктури передусім дошкільної, позашкільної освіти та середньої освіти.

Істотною проблемою у сільській місцевості є значна депопуляція адміністративно-територіальних одиниць і, відповідно, – малокомплектність закладів освіти, або і відсутність таких у багатьох населених пунктах. За останні роки істотно скоротилася мережа закладів освіти та працівників в них (табл. А.1-А.4 додатку А). За даними МОН, на початок 2016 р. в Україні функціонувало 613 шкіл I-II ступенів з чисельністю учнів менше 25 осіб, що істотно збільшувало обсяг бюджетних видатків на навчання одного учня. Для розв'язання цієї проблеми через запроваджені зміни до законодавства ініційовано створення опорних шкіл у сільській місцевості, укрупнення дошкільних, загальноосвітніх шкіл відбувається у зв'язку з об'єднанням територіальних громад. Для забезпечення доступності дітей з віддалених населених пунктів, реалізується програма "Шкільний автобус", відповідно до якої у 2016 р. виділено по 600 млн грн на закупівлю шкільних автобусів з державного та місцевих бюджетів. Втім, у багатьох віддалених населених

---

5 Відкрите звернення групи «ДИСЕРГЕЙТ» про недовіру і відкликання членів НАЗЯВО (02/02/2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/blog/blagodeteleva/read/74219/VIDKRYTe_ZVeRNeNNa_GRPY_DYSeRGeJT_PRO_NeDOVIRU_I.

6 Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти від 30 грудня 2015 р. № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.

пунктах проблема доїзду учнів до опорних шкіл належно не вирішена, отже порушуються їх права на доступ до освітніх послуг. Вагомою перешкодою фізичної доступності дошкільної та середньої освіти залишається незадовільний стан сільських автошляхів, що зумовлює систематичні пошкодження та швидку зношеність шкільних автобусів. Також значно гірший рівень реалізації права на освіту у сільських адміністративно-територіальних одиницях є наслідком моральної та фізичної застарілості приміщень, матеріально-технічного забезпечення закладів освіти.

Спостерігається істотно нижча якість підготовки випускників загальноосвітніх сільських закладів освіти. Результатами ЗНО у 2017 р. засвідчили, що високі бали (понад 173) отримали у 3-4 рази менше випускників сільських шкіл, ніж випускників шкіл у містах чи поселеннях міського типу (табл. А.5 додатку А).

Окремої уваги потребує забезпечення доступу до освіти населення анексованого Криму і тимчасово окупованих території Донецької і Луганської областей, значна частина дітей шкільного віку не мають змоги реалізувати своє право на освіту в системі вітчизняної школи.

Істотно порушуються права на доступ до дошкільної, шкільної та позашкільної освіти і у великих містах через обмеженість мережі соціальної інфраструктури, її перепрофілювання та нецільове використання. На сьогодні ДБН 360-92 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» встановлені вимоги щодо забезпечення фізичної та інфраструктурної доступності закладів освіти, дозвілля, розвитку, які слід планувати у процесі містобудування. Обов'язковою вимогою при плануванні і розбудові населених пунктів є доступність всіх категорій населення до дошкільних навчальних закладів, закладів середньої, позашкільної освіти, дотримання окремих вимог щодо безпечності просторового функціонування закладів та об'єктів освітньої і дозвілєвої інфраструктури.

На даний час, будівельні норми щодо функціонування закладів освіти переважно не дотримуються: у сільській місцевості через деградованість або

нерозвиненість соціальної інфраструктури, у великих містах – через надмірне ущільнення забудови, збільшення навантаження на об'єкти соціальної, гуманітарної, інженерної інфраструктури.

Для досягнення відповідності вимог нормативів реальним потребам та можливостям забезпечення соціальних прав громадян змінено низку стандартів, зокрема МОЗ внесені зміни до Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів, якими скасовано окремі санітарні вимоги до обов'язкових площ їх територій, рівня озеленення та інфраструктури прогулянкових майданчиків, що сприяло частковому розв'язанню проблеми недостатньої кількості ДНЗ у щільно населених містах, де практично відсутні вільні земельні ділянки для побудови і забезпечення належною територією нових ДНЗ. У той же час права дітей на відпочинок, розвиток були істотно звужені.

В даний час обговорюються проекти нових будівельних норм ДБН Б.2.2-Х:201Х «Планування і забудова територій», ДБН В.2.2-3-201Х «Будинки і споруди. Навчальні заклади», Проект ДБН В.2.2-4-201Х «Будинки і споруди. Дошкільні навчальні заклади» на заміну існуючим, які звужують соціальні права громадян в освітній сфері, зокрема в частині інфраструктурного забезпечення доступу до освіти та санітарних вимог до закладів освіти⁷:

5. Внаслідок невизначеності правових аспектів реформування закладів освіти посилюється загроза соціальній безпеці держави в процесі реалізації реформи.

Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року

---

7 ДБН Б.2.2-Х:201Х «Планування і забудова територій»: Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/tech-reg/normuvannia/proekti-budivelnih-norm-dlya-obgovorennya/proekt-dbn-b-2-2-h-201h-planuvannya-i-zabudova-teritoryi>.

ДБН В.2.2-3-201Х «Будинки і споруди. Навчальні заклади»: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/tech-reg/normuvannia/proekti-budivelnih-norm-dlya-obgovorennya/proekt-dbn-v-2-2-4-201h-budinki-i-sporudi-doshkilni-navchalni-zakladi/>.

Проект ДБН В.2.2-4-201Х «Будинки і споруди. Дошкільні навчальні заклади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/tech-reg/normuvannia/proekti-budivelnih-norm-dlya-obgovorennya/proekt-dbn-v-2-2-4-201h-budinki-i-sporudi-doshkilni-navchalni-zakladi/>.

передбачає створення опорних шкіл у сільській місцевості, особливо в громадах з малокомплектними школами, дошкільним навчальними закладами. Пілотні проекти створення опорних шкіл у окремих об'єднаних територіальних громадах сприяють укрупненню навчальних закладів, але, при цьому не визначене право власності на новоутворені опорні школи, недостатньо системно окреслено їх використання для забезпечення реалізації прав на освіту різними категоріями населення. Невирішеною залишається сьогодні проблема несформованості правового механізму створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів. Так, Кабінетом Міністрів України 02.03.2016 скасовано Постанову «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів» від 5 квітня 1994 р. № 228, а нового порядку не запроваджено, що посилює інституціональну невизначеність створення, ліквідації та реорганізації закладів такого типу.

6. Недостатня ефективність та прозорість використання бюджетних коштів для функціонування і розвитку системи освіти.

Попри постійно проголошувану кризу недофінансування закладів освіти у 2015-2016 рр., істотна частина бюджетних ресурсів не використовувалася впродовж фінансового року. Причому невикористана бюджетна субвенція місцевим бюджетам у 2016 р. у окремих областях перевищувала 100 млн грн: у Луганській області – 262,1 млн грн, у Одеській – 217,7 млн грн, у Львівській – 197,9 млн грн, у Дніпропетровській – 197,7 млн грн, у Донецькій – 192,8 млн грн, у Хмельницькій – 152,2 млн грн. (рис. А.1 додатку А). Якщо невикористання освітньої субвенції місцевими бюджетами у Луганській та Донецькій областях можна пояснити воєнними діями та обмежено ефективним функціонуванням органів державної влади внаслідок цього, значні обсяги невикористання освітньої субвенції у інших областях вірогідно відображають неефективність менеджменту управлінь освіти обласних та районних адміністрацій.

На тлі системного дофінансування батьками закладів дошкільної та шкільної освіти з власних коштів, невикористання бюджетної субвенції

носять ознаки корупційних дій, оскільки згідно запроваджених змін до законодавства у випадку невикористання коштів бюджетної субвенції за декларованими цілями, залишки, фактично можна перерозподіляти в «ручному режимі», а при «подрібненні» замовлень на закупівлю товарів та послуг і поза системою державних закупівель «Прозорро».

Непрозорим і незрозумілим на даному етапі є механізм формування державного замовлення на підготовку фахівців у вищій школі, який здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про формування і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» (ст. 2, п.8). За середньостроковим прогнозом потреби у фахівцях та робітничих спеціалістах на ринку праці на 2017-2020 роки⁸ не системно відображені у сформованому державному замовленні на підготовку фахівців у 2017-2018 навчальному році⁹.

7. При загальному високому рівні оцінки якості освіти в Україні, спостерігається достатньо низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ у глобальних рейтингах.

Загалом за останні п'ять років більшість показників розвитку сфери освіти в Україні покращилися і позиції вітчизняної освіти у світі зміцнилися (табл. Б.1 додатку Б). Втім, це недостатньо системно відобразилося на конкурентоспроможності ВНЗ та випускників. Так, до глобальних рейтингів ВНЗ у 2018 році (QS World University Rankings) увійшло лише шість українських закладів освіти: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського», Національний технічний університет

---

⁸Лист Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Щодо надання середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці на 2017-2020 рр.» - Вих. № 3641-06/34800-03 від 01.11.2016.

⁹Обсяги державного замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах та наукових установах на 2017 рік : Постановв Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 511.

«Харківський політехнічний інститут», Донецький національний університет імені Василя Стуса, Сумський національний університет¹⁰.

Крім цього, за останні роки спостерігається тенденція, коли фахівці високого професійного рівня відмовляються працювати в закладах освіти через низький рівень оплати праці. За 2015-2016 рр. рівень середніх заробітних плат в освіті був одним з найнижчих у державі і поступався лише рівню заробітних плат у системі охорони здоров'я (рис. В.1 додатку В), що зумовлює кадровий голод у системі освіти всіх рівнів).

8. Демографічна криза та її кореляція зі зниженням попиту на освітні послуги українських ВНЗ.

Значна частина ВНЗ України постали перед дефіцитом абітурієнтів, а також низьким рівнем якості їх підготовки, що пов'язано як з демографічною кризою, так і «імпортом» абітурієнтів зарубіжними ВНЗ. За даними МОНУ за у зарубіжних ВНЗ навчається близько 70 тис. українських студентів¹¹. Близько половини з яких не повертаються в Україну, що зумовлює відтік талантів та кадровий «голод» в економіці.

Загроза подальшого зменшення обсягів попиту на освітні послуги вітчизняних та відтік абітурієнтів до закордонних ВНЗ зумовлена запровадженням безвізового режиму з країнами ЄС, а також активізацією в Україні мережі рекрутингових компаній (за даними моніторингу понад зарубіжних 200 організацій, фондів), а також посиленням промоційної діяльності зарубіжних ВНЗ на території України, активізації системи студентських обмінів тощо).

Для усунення окреслених викликів і загроз соціальній безпеці держави в процесі реформи системи освіти України першочергово потрібно:

1. Міністерству освіти і науки України

¹⁰QS World University Rankings. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>.

¹¹Українські студенти за кордоном: скільки та чому? / Олександра Слободян, Єгор Стадний // Центр CEDOS, – 2016, 13 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.

1.1. *спільно з Державною службою статистики України* особливу увагу звернути на необхідність удосконалення статистичного обліку та широкого оприлюднення даних про систему освіти, заклади освіти, у тому числі щодо стимулювання закладів освіти та органів місцевого самоврядування до оновлення баз даних, та необхідності публічного фінансового звітування;

1.2. *спільно з Міністерством фінансів України* забезпечити системний моніторинг використання бюджетної субвенції місцевим бюджетам, зобов'язати профільні департаменти обласних державних адміністрацій надати підсумкові звіти використання бюджетних субвенцій місцевими бюджетами, провести аналіз причин невикористання бюджетних субвенцій у 2015-2016 рр. з розробкою відповідних заходів щодо покращення ефективності освоєння бюджетних коштів;

1.3. провести системний аудит закладів освіти за ключовими кількісними та якісними показниками;

1.4. провести цільове дослідження відповідності існуючого рівня якості системи освіти України завданню забезпечення захисту та реалізації соціальних прав і свобод громадян України та засад гуманітарної безпеки країни;

1.5. терміново розробити і внести пропозиції щодо реалізації окремої бюджетної програми з розвитку медіаосвіти, передбачивши відповідні асигнування у бюджеті України на 2018 р. Метою цієї бюджетної програми визначити створення додаткових можливостей навчання у закладах освіти всіх рівнів;

1.6. *спільно з іншими міністерствами та відомствами*, що забезпечують реалізацію освітніх програм переглянути відповідні концепції та стратегічні документи розвитку освіти з їх переорієнтацією на навчання впродовж життя, соціальну, професійну спрямованість, у тому числі з обов'язковим передбаченням у паспортах бюджетних програм витрат на розробку технічного та методичного забезпечення запровадження освітніх

он-лайн курсів, електронних підручників, симуляторів для закладів освіти різних рівнів;

1.7. прискорити розробку, затвердження та опублікування стандартів освіти різних рівнів, сприяти їх систематичному перегляду за критерієм відповідності реальним потребам вітчизняного ринку праці та економічним умовам; запровадити об'єктивний і прозорий механізм публічної перевірки наукових праць на плагіат та запровадити порядок ініціювання розгляду НАЗЯВО фактів академічної недоброчесності за заявою будь-яких осіб;

1.8. спільно з представниками громадських організацій провести дослідження в межах Плану дій з виконання Україною Всесвітньої програми освіти у сфері прав людини, здійснити системні заходи прискорення підготовки фахівців для впровадження цієї програми.

2. Кабінету Міністрів України:

2.1. При розробці і затвердженні бюджетних програм у сфері освіти, здійснити перегляд цілей та результативних показників відповідних бюджетних програм, вилучивши або доповнивши кількісні показники якісними індикаторами суспільного ефекту.

Мокій А.І., Дацко О.І.

Регіональний філіал в м. Львові
Національний інститут стратегічних досліджень

Додаток А

Таблиця А.1

Структура загальноосвітніх навчальних закладів за 2012-2016 рр.

Показники	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Кількість закладів, од	19497	19126	17459	17201
у тому числі				
I ступеня	1793	1661	1595	1562
I - II ступеня	5069	4900	4663	4524
I - III ступеня	12249	12177	10861	10779
спеціальні школи (школи-інтернати) та школи соціальної реабілітації	386	388	340	336
Кількість учнів, тис. осіб	4160	4150	3718	3750
у тому числі у закладах				
I ступеня	75	74	73	74
I - II ступеня	335	328	305	302
I - III ступеня	3699	3697	3297	3330
у спеціальних школах (школах-інтернатах) та школах соціальної реабілітації	51	51	43	44
Кількість учителів, тис. осіб	506	504	450	441

Таблиця А.2

Загальноосвітні навчальні заклади (2012-2016 рр.)

(на початок навчального року)

Показники	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Кількість закладів, тис. од	19,7	19,3	17,6	17,3	16,9
Кількість учнів, тис. осіб	4222	4204	3757	3783	3846
у тому числі в 10-12 (10-16) класах	605	559	463	432	412
Кількість учителів, тис. осіб	510	508	454	444	438

У 2016 році в перших класах, організованих у дошкільних навчальних закладах, навчалося 7,6 тис. учнів, у загальноосвітніх навчальних закладах - 417,0 тис. учнів.

Таблиця А.3

Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах у 2012-2016 рр.

(на початок навчального року; тис. осіб)

	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Усього навчалися	6851	6681	5792	5722	5746
у загальноосвітніх навчальних закладах	4222	4204	3757	3783	3846
у тому числі					
денних	4160	4150	3718	3750	3815
вечірніх (змінних), включаючи тих,					
хто навчався заочно	62	54	39	33	31
у професійно-технічних навчальних закладах ¹	423	391	316	304	286
у вищих навчальних закладах					
I-II рівнів акредитації	345	329	251	230	217 ²
III-IV рівнів акредитації	1825	1724	1438	1375	1369 ³
в аспірантурі ¹	34	31	28	28	26
у докторантурі ¹	2	2	2	2	2
У розрахунку на 10 000 населення					
у загальноосвітніх навчальних закладах	927	923	874	885	902
у професійно-технічних навчальних закладах ¹	93	86	73	71	67
у вищих навчальних закладах					
I-II рівнів акредитації	76	72	58	54	51 ²
III-IV рівнів акредитації	401	380	335	322	321 ³
в аспірантурі ¹	7	7	6	7	6
у докторантурі ¹	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

¹ Дані наведені на кінець 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 років.² Тут та у таблицях 4.6 і 4.8 – з 2016/17 навчального року – у коледжах, технікумах, училищах.³ Тут та у таблицях 4.7 і 4.9 – з 2016/17 навчального року – в університетах, академіях, інститутах.

Таблиця А.4
Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації за 2012-2016 рр.
(на початок навчального року)

Показники	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17 ¹
Кількість закладів, од	334	325	277	288	287
У них студентів, тис. осіб	1824,9	1723,7	1438,0	1375,2	1369,4
у тому числі на відділеннях					
денних	1104,1	1070,1	935,1	938,2	946,9
вечірніх	3,9	3,1	2,7	2,0	1,8
заочних	716,9	650,5	500,2	435,0	420,7
Прийнято, тис. осіб	341,3¹	348,0¹	291,6¹	259,9¹	253,2¹
у тому числі на відділення					
денні	244,6	247,2	219,4	206,3	201,0
вечірні	0,3	0,3	0,3	0,1	0,1
заочні	96,4	100,5	71,9	53,5	52,1
Випущено, тис. осіб	520,7²	485,1²	405,4²	374,0²	318,7²
у тому числі з відділень					
денних	264,8	258,9	227,6	211,6	182,1
вечірніх	2,0	1,6	1,2	1,1	0,8
заочних	253,9	224,6	176,6	161,3	135,8

Джерело: Державна служба статистики України/ Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

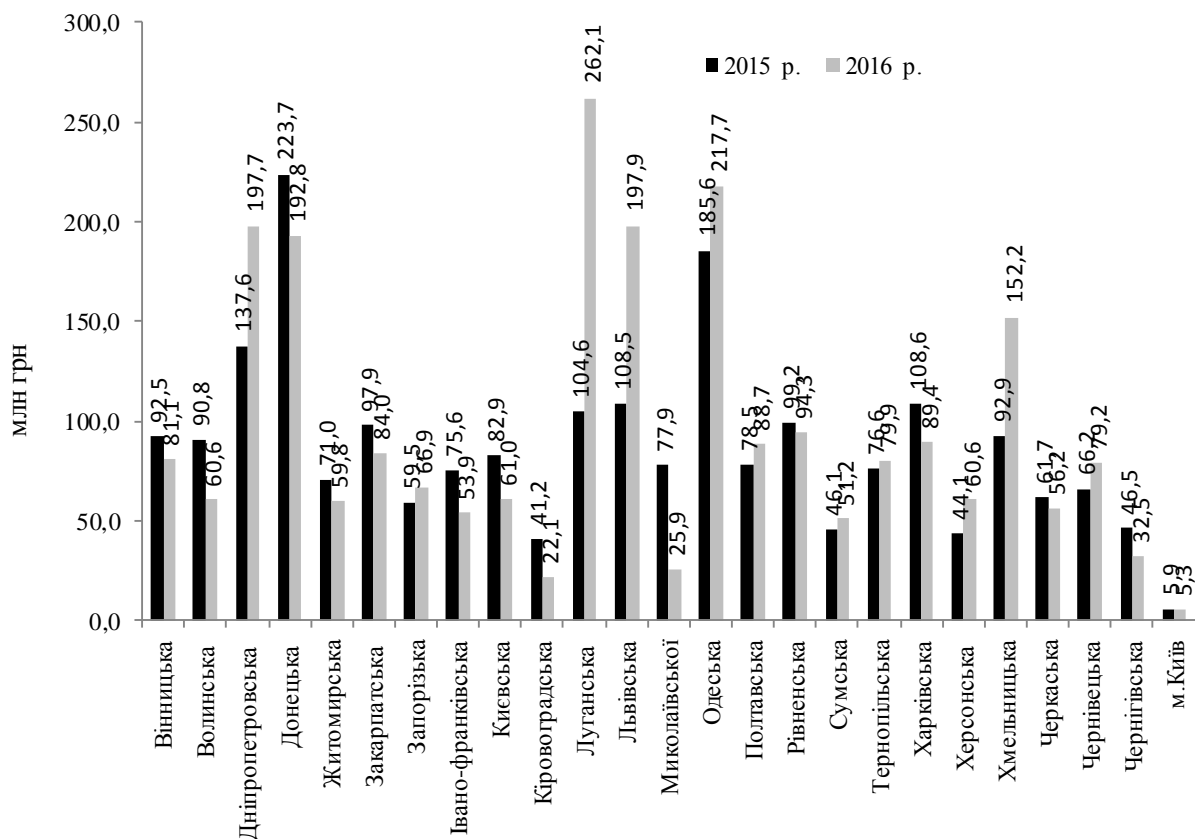

Рис. А.1. Залишки коштів по КБК 41033900 «Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам» станом на 1 січня 2016 та 2017 рр.

Джерело: Відповідь Державної казначейської служби України на запит про доступ до публічної інформації про залишки коштів по КБК 41033900 «Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_vikoristannia_ოსვითნოი_subv#incoming-46048

Таблиця А.5

Результати ЗНО за територіальним розміщення закладів освіти

Предмет	Тип населеного пункту	Кількість учнів	Частка >173	Очікуваний бал
Українська мова та література	село	9.09	6.89%	145.96
	сmt чи мале місто	26.43	14.52%	151.04
	середнє місто	28.3	15.88%	152.08
	велике місто	37.84	16.79%	152.73
	дуже велике місто	35.07	19.06%	154.3
Англійська мова	село	2.42	3.79%	141.77
	сmt чи мале місто	7.46	8.21%	147.49
	середнє місто	9.75	10.40%	149.2
	велике місто	15.31	13.29%	149.96
	дуже велике місто	15.92	16.73%	152.33
Математика	село	6.03	7.03%	146.85
	сmt чи мале місто	16.88	13.15%	150.93
	середнє місто	18.06	15.62%	152.56
	велике місто	23.61	16.08%	152.95
	дуже велике місто	22.62	21.96%	156.05

Джерело: Самохін І. Демографічна криза та нерівність в українській шкільній системі: аналіз нової бази даних "Шкільна карта України" / Ігор Самохін » [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cedos.org.ua/edustat/graph>.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Рейтингові позиції за показниками розвитку освіти у структурі Глобального індексу конкурентоспроможності України за 2012-2018 рр.

№ за/п	Роки / рейтинги Показники	2013-2014 (з 1488)		2014-2015 (з 144)		2015-2016 (з 140)		2016-2017 (з 140)		2017-2018 (з 140)		Зміна +/- у 2017- 2018 до 2013-2014	
		рейтинг	бальна оцінка	рейтинг	бальна оцінка	рейтинг	бальна оцінка	рейтинг	бальна оцінка	рейтинг	бальна оцінка	рейтинг	бальна оцінка
1.	Глобальний індекс конкурентоспроможності	84	4,1	76	4,1	79	4,0	85	4,0	81	4,1	+3	0
2.	Якість початкової освіти	37	4,7	40	4,7	45	4,5	51	4,4	42	4,6	-5	-0,1
3.	Залученість до початкової освіти	94	91,7	31	97,9	33	97,4	57	96,2	62	96,5	+	
4.	Залученість до середньої освіти	54	94,0	41	97,3	39	98,9	53	99,2	51	99,2	+3	+5,2
5.	Частка випускників закладів середньої освіти, що вступили до ВНЗ	10	81,7	13	79,7	14	79,0	11	82,3	16	82,3	-5	+0,6
6.	Якість системи освіти	79	3,6	72	3,7	54	4,0	56	4,0	56	3,9	+23	+0,3
7.	Якість математичної та наукової підготовки	28	4,8	30	4,8	38	4,6	27	4,8	27	4,8	+1	0
8.	Якість школи менеджменту	115	3,6	88	3,9	87	3,9	93	3,8	88	4,0	+27	+0,4
9.	Доступ шкіл до мережі Інтернет	70	4,3	67	4,3	44	4,8	35	5,1	44	4,8	+26	+0,5
10.	Локальна доступність спеціальної підготовки	92	3,9	84	3,9	78	4,0	77	4,2	68	4,3	+24	+0,4
11.	Обсяг підготовки персоналу	103	3,7	92	3,8	74	3,9	94	3,7	88	3,7	+15	+0,1
12.	Застосування професійного менеджменту	128	3,3	115	3,5	103	3,7	114	3,5	123	3,4	+5	+0,1
13.	Здатність країни утримувати таланти	140	2,0	132	2,3	114	2,7	127	2,5	129	2,2	+11	+0,2
14.	Здатність країни приваблювати таланти	136	2,1	130	2,3	97	2,8	93	3,0	106	2,6	+30	+0,5
15.	Наявність вчених та інженерів	46	4,5	48	4,3	29	4,7	29	4,7	25	4,7	+21	0
16.	Співпраця ВНЗ та НДІ	77	3,4	74	3,5	74	3,5	57	3,5	73	3,4	+5	0
17.	Якість науково-дослідних інститутів	69	3,6	67	3,8	43	4,2	50	4,2	60	3,9	+9	+0,3

¹ Враховано дані бюджетної звітності за I квартал 2014 року по Автономній Республіці Крим та м. Севастополь.

Джерело: Global competitiveness report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>.

Таблиця Б.2

Позиція у міжнародному рейтингу QS World University Rankings закладів вищої освіти України у 2018 р.

Позиція у рейтингу	Назва ВНЗ
401-410	<i>Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна</i>
411-420	<i>Київський національний університет імені Тараса Шевченка</i>
501-550	<i>Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені І.Сікорського»</i>
701-750	<i>Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»</i>
801-1000	<i>Донецький національний університет імені Василя Стуса</i>
801-1000	<i>Сумський національний університет</i>

Джерело: QS World University Rankings. 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>.

Додаток В

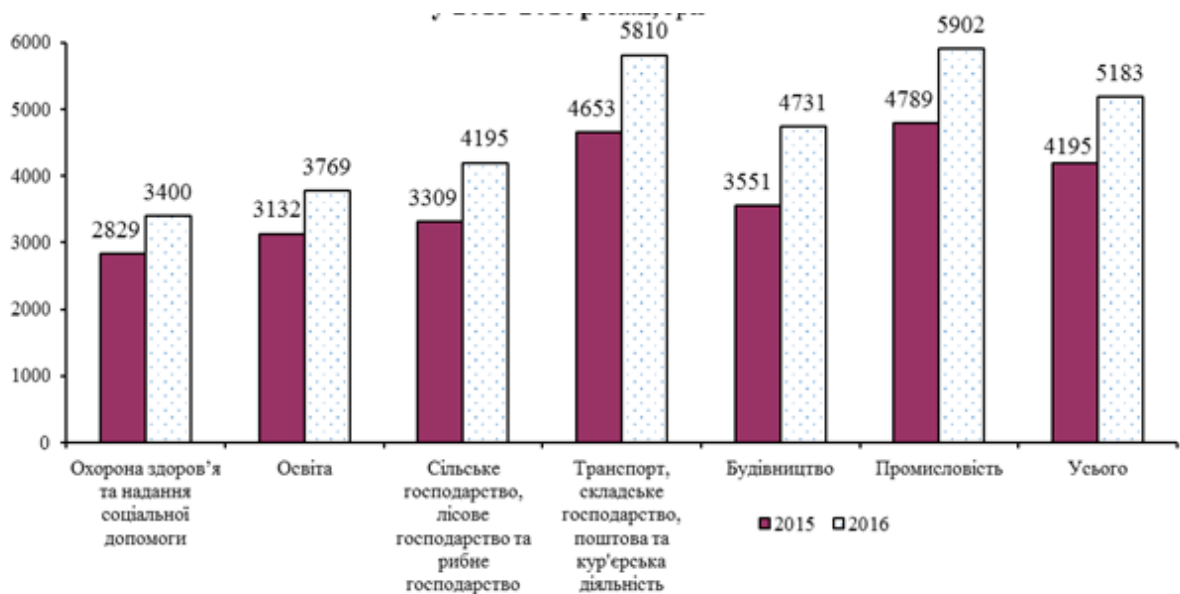

Рис. Б.1. Середньорічна номінальна заробітна плата штатного працівника за видами економічної діяльності у 2015-2016 рр., грн.

Таблиця В.1.

Структура споживчих грошових витрат домогосподарств за основними статтями витрат у 2016 році

(в середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство)

Показники	Усі домогосподарства	У тому числі в	
		Міських поселеннях	Сільській місцевості
Усього споживчих грошових витрат (грн)	4528,23	4958,20	3645,5
у тому числі (у %)			
продукти харчування та безалкогольні напої	52,3	52,2	52,5
алкогольні напої	1,4	1,5	1,2
тютюнові вироби	2,3	2,1	2,7
одяг і взуття	7,0	6,3	8,7
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	13,8	14,5	12,1
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,2	2,0	2,5
охорона здоров'я	5,1	4,5	6,7
транспорт	4,3	4,3	4,3
зв'язок	2,9	3,0	2,8
відпочинок і культура	1,7	2,0	1,0
освіта	1,2	1,4	0,8
ресторани та готелі (включаючи харчування поза домом)	2,7	3,1	1,6

різні товари та послуги	3,1	3,1	3,1
-------------------------	-----	-----	-----

Джерело: Соціальні індикатори рівня життя населення: статистичний збірник. – Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/09/zb_sim2016xl.zip.